

КЪМ ПЪТЕКИТЕ ДО ДВА ОРЕШЕЧКИ ОБРОКА

Рая ЗАИМОВА

Институт по балканистика, БАН

Abstract. The area of Gara Oreshets and the surrounding areas are tightly connected with the roads and the fate of the town of Belogradchik in the Bulgarian Northwest. The article deals with two votive crosses from the middle of the 19th century, located near Oreshets. The inscriptions on both of them show important events in the life of the local population: Christian holidays and riots against the Ottoman government. This study is the beginning of a research of votive crosses as a reflection of the folk memory in the region of Belogradchik.

Keywords: votive cross, holy places, local memory, routes

В предишни публикации бях подхващала темата за кръстовете и оброците, които се намират в двора на енорийската църква „Св. Георги Победоносец“ в село Орешец. Към днешна дата (есента на 2020 г.) прибавям в пионерското си изследване два оброчни кръста, които се намират в околностите на гаровото селище Орешец. Единият се намира в околностите на сегашния стадион, в местността Башовица, в непосредствена близост до шосе и ж.п. линията към село Бела, Димово и

Видин. Другият е разположен от ляво на шосето за Белоградчик, на около 200-300 м. от табелата в края на селището. Известен е като „подкръста“ в местността „Резервоара“.¹⁾

На 13 км. в североизточна посока от град Белоградчик се намира гаровото селище Орещец. То възниква покрай железопътната линия София – Видин, започната още през 1912 г. като последният ѝ участък е открит през 1923 г. Жителите му са преселници от т.нар. „старо село“ Орещец, отстоящо на 6 км. от самата гара. Къщите му изглеждат еднотипни, поради факта, че са построени масово от 1950-те години насетне. Твърде малко са останали от първоначалните сгради от края на 1930-40-те години, когато поминикът в района е бил изключително земеделски. Новото социалистическо строителство, и не на последно място колективизацията, принуждава жителите от старото село да потърсят препитание във възникналите индустриални предприятия.

На пръв поглед гаровото селище не възбужда спомени за богато историческо минало. Все пак, в близост се намира пещерата „Живанина дупка“ или позната още като „Козарника“, където са открити следи от къснопалеолитна култура и най-древния човек в Европа.²⁾ А привлекателната пещера „Венеца“ до село Орещец, местността „Чукара“, отваря врати за туристи от 2015 г.

Когато селяните са строили масово къщите си на гарата, ще рече от 1950-те години насетне, са попадали на глинени предмети, други пък каменни блокове с орнаменти са пренесли от околностите с цел използване в градеж. Говори се за някои от тях, че датирали от римско време и местен даскал ги прибрал на съхранение (?). За „римляните“ се споменава и при възпроизвеждането на историята на църквата „Св. Георги Победоносец“ в „старото“ село.

Местното име Орещец идва от „орех“ с наставка –ец. Селото е разположено на изток от Белоградчик, който според османотурски извор от 1451 г. означава, че градът е „Бел“. По езиков градеж идва от

Белоградец или Белоградек и се свързва с крепост, твърдина, зидана от бял камък. Идентични с него са Белград в Сърбия, Берат в Албания, чукара Белград край Курило, Болград в Бесарабия и т.н. (Zaimov, 1969). Районът е познат и обитаван от древни времена, а специално Белоградчик е бил привлекателен център заради крепостта (калето), за която се твърди че датира от римско време (I-III в. сл. Хр.) и която има пътни връзки към Видин, Рациария и другите римски градове близо до Дунава. С течение на вековете някои от римските пътища и градски центрове са изоставени по различни причини. Все пак, следи от тях се намират в по-късно време. В началото на XIX век западни наблюдатели са привлечени от събитията, които стават в европейските провинции на Османската империя, от въстанията на сърби (1804-1815) и гърци (1821-1828), от обявените Танзиматски реформи и не последно място от любопитство към екзотиката на ориенталския свят, изоставащ от индустриална и модерна Европа. След Ами Буе и Алфонс дьо Ламартин, прекосили Балканите през 1830-те години, икономистът Жером-Адолф Бланки (1798-1854) посещава днешна Северозападна България след Нишкото въстание (1841). Около двадесетина години по-късно известният австроунгарски учен Феликс Каниц (1829-1904) осъществява няколко пътувания по същите места и подробно описва селищата в Дунавския регион (1860-1879) (Kanitz, 1995). При едно от тях – от Видин до Белоградчик – Каниц минава през Османие³ (Фиг. 1), през тогавашен нов пощенски път до село Калугер и продължава близо до Орешец:

[Н]едалеч от село Орешец при чешма на чудесен извор чакахме нашата кола, възстановена донякъде с всякакви изкусно поставени временни превръзки, дървени шини, въжета и т.н... западно от нашата спирка се издигаше – в противоречие с картите – съвсем неочаквано висока, в полите залесена, а горе гола планина, преминаваща в разстлани надълго „столови“ стени. Те са

дали името „Столова“ планина на масива от богати на хорнщайн варовици (Kanitz, 1995).

Чешмата при чудесния извор не би могла да бъде друга освен Башовичката бара, в близост до която е имало манастир още от XI-XII в. и селище, което съществува до XIX в. (Atanassov, 2010). Каниц не споменава за тях, нито за параклис. Местността Башовица и рекичката Башовичка бара свързват село Орещец с Белоградчик и са взаимно обвързани в легенди за движението на населението и неговите религиозни култове, носещи се от уста в уста и патриотично разказвани от орещчани в наши дни.

От проведените през месец септември 2020 г. анкети с постоянни жители и приходящи от гара Орещец записах следния разказ, който предавам в обобщен вид. За това ми съдейства Емил Живков (66 г.), живущ в селото от ранна детска възраст:

[О]ще преди 1900 г. дядо Анто⁴⁾ е разказвал на своя внук Антон за региона на Орещец: преди да се основе пътя [до Белоградчик] се създадо село Орещец в местността Башевичка [Башовичка] бара с малка махала в източната част в ливадите, при Дръндарица, под византийска крепост. Тази крепост е на север от Дръндарица, граничеща с местността Пропъст, има останки от каменоред. Едно семейство имало воденица на чешмата, наречена Башовичка чешма. В северозападната част от воденицата има и до днес останки от (манастир) църква. През местността Столове прокарали път по турско време, имало малко мостче, тъй като има изворна вода. Надолу тя се влива в Башевичката бара. Образува се път, който минавал през първото село Орещец. Той слизал в местността Башовица, засадена с много лозя. Имало гостилница отгатак от нея, за отсядане на конете. Пътят, който минава от

Башевица [Башовичка], продължавал до Цакин дол и оттам – в Белския район,⁵⁾ където заработили няколко попътни хана. Там, в село Белщица имало бял камък (хума) за пране и къпане, очистител. През това село пътят отива в бившето Александрово и оттам в района на Видин.

Преместване от село Орещец: тормозени от турците жителите му се преместили през баира на Дръндарица, защото местността била „скрита“. Там се заселили няколко фамилии, наименованието на селището останало пак Орещец или Средни селища. След време установили, че нямат вода и слънце, като във фуния се намирали и започнали изселване и оттам. Насочили се към подбалкана в местността Раздолци. Там се разделят на две фамилии. Едните отишли на север, в местността „медовна“, където можели да добиват мед от дивите кошери. Там основали село [Медовница]. Тези които останали в Раздолци се изместили в планината, под Смядов връх. Построили село пак на име Орещец, открили църква в шубраците [Св. Георги Победоносец]. Мястото е важно, защото има изворна вода, която минава под храма. Чешмата която стои и днес сбира периодично поклонници.

Този словесна разходка ни отвежда в околностите на сегашното село гара Орещец и местността Башовица.⁶⁾ Башовичката бара се спуща към равнинистата местност Башовица като нейното продължение, наречено Цакин дол се влива във водоема на река Скомля (Фиг. 2). В тази местност са разположени ниви и лозя. По времето на Феликс Каниц все още е била трудно проходима. За да имат земя за обработване и лозя селяните от околностите са я разчистили неизвестно през кои години. Ако се доверим на данните на австрийския учен и устните разкази на местните хора, ще получим трасето на пътека или силно казано черен път, който на никоя географска карта от XIX или XXI век не е отбелязан (Фиг. 3). Не

случайно акцентирам на този факт, тъй като оброчните кръстовете се намират обичайно под неплодово дърво, най-често под дъб, на полето и в близост до път. Тук става дума за комуникация между стръмния град Белоградчик и Видин, използвана навремето за търговия и пазар. Такава е съществувала и между Белоградчик – Орешец – м. Башовица – Медовница – Видин (Panov, 2010b).

Фигура 1. Картата на Феликс Каниц

В наши дни ясно личат границите между имотите в местността Башовица, разположена на североизток от Белоградчик. И така на една такава граница, в Пуин дол се намира повален оброчен кръст. Дължината му е 2.65 м., ширината – 0.53 м., 0.80 м. са раменете на кръста с Разпятието на Христа. Датира от 1853 г., т.е. три години след Белоградчишкото въстание. Разчита се „Сабор“ и „Вознесение“, „на лозе“ и имената на

Кръстан, Нешо, Пеша, Мита, Петър, Велко, Миша, Цана. Други две не се разчитат, поне на първо четене. Всичките лични имена са подчертано български и носени от местни хора, които са изградили и поддържали кръста (Фиг. 6).

Фигура 2. Австрийска карта от 1892 г., притежавана от Иван Бешевлиев, областен управител на Белоградчик

Подкръста при „Резервоара“ на гара Орещец е също повален оброк на земята. За разлика от този в Башовица той се намира под голям дъб и е счупен на две. Затова и размерите са приблизителни: 2.55 м. дължина и ширина 0.60 м. Годината е вероятно 1860. На раменете има релефен кръст

тип малтийски, под него се чете името Костадимъ и „живи“ Николин и Никола Ванов, Велко, Анко, Никола. Останалите две имена не се разчитат. Мъхът и някои повреди по камъка не позволяват да се идентифицира най-долната част от текста.

Какво е общото и специфичното при тези два obroka? И двата са разположени в близост до пътища. Датират от едни и същи години, т.е. след събитията свързани с Белоградчишкото въстание, чиито организатори ратуват за прилагане на аграрна реформа. Както е известно, в обсадата на града участват хора и от околните села.

Фигура 3. Башовичка бара, Цакин дол и село гара Орещец

Фигура 4. Белоградчик, г. Орещец, Бела, Димово

Фигура 5. На границата между имотите: оброчен кръст в м. Башовица

Името Велко е цитирано и в двата оброка. Това е често срещано име в северозападните райони и в Сръбско, запазено е и в наши дни. Може би най-популярната личност е хайдут Велко от Зайчарско, известен участник в сръбското въстание, възпят в народните песни за проявена храброст и класиран в пантеона на местните герои от анти-османските действия през първата половина на XIX в. Орешечкият случай с Велко (?) стои по-встрани, но пак е във връзка с действията на местното население срещу властта през 1850-те години. Пзовавайки се на текста от кръста всички споменати хора са измежду живите по времето когато е издигнат. Цоло Тодоров от Толовица, наречен „баш кнеза“ като едър земевладелец, е спечелил навремето доверието на османските управници и данъчни чиновници. Въпреки това става един от главните водачи на въстанието през 1850 г., жестоко потушено от властите (Stoyanov, 1999). Въпреки оскъдните данни за живота му, известно е че е живял в Белоградчик. Към неговата биография трябва да се прибави и легендарната къща, която е обитавал в местността Башовица, близо до Цакин дол. Тази памет е останала маргинална или по-скоро неизвестна за изследователите, отразяващи събитията от онези времена.

Сред организаторите от северозапада, чието събрание става в Раковишкия манастир, са също дядо Петко Спасов ковача и дядо Велко от село Орешец. Всеобщото решение било да се обявят въстаническите действия на 1 юни 1850 г. в деня на Възнесение Христово или Спасов ден. В работилницата на ковача направили много добри ножове за нападение. След поражението на въстанието Петко Спасов е сред българските делегати до чуждите консули във Видин и до великия везир в Цариград. Същите поднасят молба с искания за ликвидиране на спахилъците и раздаване на земя на българи, намаляване на данъците (Рапов, 2010a). Колкото до въпросния дядо Велко нямаме сигурност дали оцелява след погрома и дали е същият, чието име е споменато и на двата

оброчни кръста. Но не е случаен фактът, че оброкът от Башовица (1853) е посветен на Възнесението!

Обвързването на исторически лица и събития с християнски празник, „на лозе“ формира един общ стереотип – този на безправния българин, османски поданик, свързан със земята и лозята, който е останал верен на Христа и търси Спасението.

Не успях да установя кога е правен курбан при този кръст. Анкетирах осем местни жители на възраст от 50 до 85 години. Тези от подолната възрастова граница имат ясен спомен за кръста, виждали са го по време надетските си игри. След училище или след бягство от училище някои юноши се отправяли във въпросния Пуин дол в местността Башовица, за да пушат тайно. Казват че кръстът е съборен от иманяри, които са търсили „съкровища“ под него. Мнозина от по-старото поколение бяха изненадани от съществуването на оброка, а за курбан на Спасов ден никой нямаше спомен.

Фигура 6. Подкръста, м. Резервоара

Другият оброчен кръст от „Резервоара“ е разположен под дъб и посветен на Костадимъ (Костадин). Ще припомня, че това име е производното на гръцкия Константин и също популярно в този край. Затова и курбанът се е състоял на деня на Св. Св. Константин и Елена, т.е. на 21 май (3 юни по юлианския календар). Твърдеше се, че кръстът е счупен и унищожен. Затова в по-раншни публикации бях отбелязала само подадените ми спомени от двама старци (Zaimova, 2018).

Подкръста е известно култово място, което е посещавано докъм 1970-те години. По сведения на възрастна жена курбанът се състоял от картофена салата с лук, бяло сирене, подправена с олио. Тя твърдеше, че орешечкият край е беден и затова избягвали консумацията на месо. Към днешна дата попаднах на 80 годишна баба, която успя да си спомни, че са варяли месо от овца, свещеник разливал чорбата от казана като предварително я освещавал. Много хора се събирали и водели децата си. Тя нямаше спомен за това на кой празничен ден е ставало събитието, припомни си единствено, че е било през топлите месеци (Фиг. 6).

Кръстът е счупен на две части точно при изписването на „Костадимъ“. С неговото идентифициране става ясно на кой християнски празник е ставал курбанът. Интересно е да се отбележи, че традицията е продължила и по време на социализма и *подкръста* остава като единственото знаково място на религиозния култ.

Установено е, че оброчищата са характерни най-вече за българските западни райони като най-ранният е от Вълчедръм (Монтанска област), родното място на етнографа Димитър Маринов. Тамошният надпис датира от 1582 г., последван от друг по-късен – от 1691 г. (Perchinov, 2001). Напоследък Зденка Тодорова публикува резултатите си от теренно изследване в западните покрайнини. Видинската област е по-слабо застъпена в изследването ѝ. Независимо от това авторката очертава границите, в които са заключени оброци. На сръбска територия съществуват все още оброчища, които са дело само и единствено на

българско население (Todorova, 2019). Това е и отличителен белег на духовните потребности на едновременните поданици на султана, който не загубва традиционния си облик и в по-късно време. Нивите, ливадите, лозето са под властта на отделни духове, които при християните са заместени от светии, почитани като покровители на дадена местност и на които се прави курбан за здраве и берекет. Обикновено те се поддържат от семейство или семейства, а причините за издигането им са различни и добре проучени в научната книжнина (Приложение).

В орешечкия случай с двата оброка е видна връзката с исторически събития в Белоградчик и околностите от средата на XIX в., с паметта за видния герой Цоло Тодоров и негови съратници. С други думи, съществува сходство с издигнатия оброк (1882 г.) близо до Козлодуй в памет на Христо Ботев и загиналите четници (Todorova, 2019).

На този етап от изследването изглежда, че двата орешечки оброка нямат общо с енорийската църква „Св. Георги Победоносец“ в село Орещец, нито с кръстовете обърнати на запад в дворното ѝ пространство. Предстои да се установи връзката между оброчните кръстове и надгробните, да се изгради хипотеза за „съжителството“ им до храм и причините довели до това състояние, което е факт и в XXI век. Успоредно с това издирването на други оброци в района, губещи се в храсти и долини, покрай сегашния път за Белоградчик от гарата, както и сред лозята, би допринесло за нареждането на локална мозайка на паметта, отразител на духовни и свободолюбиви стремежи на населението. Видинският край е изключително богат на оброчни кръстове, чиито майстори са местни лица и които заслужават да бъдат проучени.

ПРИЛОЖЕНИЕ: ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Боянич-Лукач, Д. (1975). *Видин и видинския санджак през 15-16 век:*

документи от архивите на Цариград и Анкара. София: Наука и изкуство.

- Василиев, А. (1958) За изобразителните изкуства в северозападна България (сс. 173-257). В: Стойков, Г. & Василиев, А. (ред.). *Комплексна научна експедиция в северозападна България през 1956 година: доклади и материали*. София: БАН.
- Груев, М. (2009). *Преорани слогове: колективизация и социална промяна в Българския северозапад 40-те – 50-те години на XX век*. София: Сиела.
- Добрева, М. (2020) Пътища и мостове в северозападна България (60-70-те години на XIX в.) (сс. 53-97). В: Костов, А. (ред.). *Българският северозапад: транспорт, комуникации и хора от древността до наши дни*. София: Тенддрил.
- Илиев, Н. & Спасов, Г. (2012) *Селища, църкви и манастири в западните покрайнини*. София: Българи.
- Любенова, И. (1996). *И гробовете умират*. София: Акад. изд. „Проф. М. Дринов“.
- Манолова - Николова, Н. (2014а). Църква и вяра (XVIII-XIX в.) (сс. 49-61). В: Кръстева, С. (ред.). *Модернизационни тенденции в стопанския и културен живот във Видинско и Тимошко (19-20 век)*. София: Веда Словена.
- Манолова - Николова, Н. & Желева, П. (2014б). *Исторически изследвания за средна западна България, XV-XIX в.* София: Унив. изд., „Св. Климент Охридски“.
- Мутафов, В. (2000). Реконструкция на оброчната система в селищата от Западна България (сс. 337-358). В: Иванова, М. (ред.). *Етнология на границата на два века. Изследвания и материали посветени на 60-годишния юбилей на доц. д-р Николай Колев*. Велико Търново: Фабер.
- Мутафов, В. & Каменова – Борин, А. (1988). Оброците в Михайловградско. *Известия на музеите в северозападна България, 14*, 101-115.

- Петрунова, Б., Григоров, В. & Манолова – Николова, Н. (2001). *Свети места в Годечко, Драгоманско и Трънско*. София: Импр.
- Рачева, В. (2006). Хайдут Велко Петров(ич) на синора на българо-сръбските политически отношения в зората на балканския национализъм. *Интердисциплинарна научна конференция на Българско общество за проучване на 18 век „Пътница и граници, 10 – 11 април*. <http://www.bulgc18.com/roads/bg/V-Racheva.htm>
- Zaimova, R. (2014). L'église paroissiale de "Saint Georges le grand-martyr" dans la région frontalière de Vidin, *Études balkaniques* (Sofia), 3, 104-121.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

1. Благодаря на местния жител Таси Тасев, който ми обърна внимание на тези два обекта и на гл. ас. Светла Антова и Ивайло Крумов, директор на Историческия музей в Белоградчик, с които заедно посетихме местата и разчетохме надписите.
2. <https://sites.google.com/site/oresec/pes>
3. Преименувано след 1878 г. на Бързици, през 1881 г. - Александрово, през 1936 г. – Влайково, Княз Александрово, от 1951 г. до днес - Димово.
4. Често срещано лично име в Северозападна България
5. Района на село Бела.
6. Местното име Башовица произлиза от личното име Башо – често срещано в северозападна България (Zaimov, 2006). (Zaimov 2006: 86)

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Atanassov, H. (2010). *Hristiani i evrei v Vidinsko: dzhie opisi na Vidinskia sandzhak ot 20 – te godini na 18 vek*. Sofia: Darzhavna agencia "Arkhivi" [Атанасов, Х. (2010). *Християни и евреи във Видинско: джизие описи на Видинския санджак от 20-те години на XVIII век*. София: Държавна агенция „Архиви“.

- Kanitz, F. (1995). *Dunavska Balgaria i Balkanat: tom 1*. Sofia: Borina
[Каниц, Ф. (1995). *Дунавска България и Балканът: т. 1*. София:
Борина].
- Panov, K. (2010a). Materials about the Belogradchik uprising. *Venets, 1*, 13-41 [In Bulgarian].
- Panov, K. (2010b). Belogradchik: past and present. *Venets, 1*, 171-197 [In Bulgarian].
- Perchinkov, J. (2001). *Valchedram: dokosvane do minaloto*. Montana: RIA Mont Press [Перчинков, Й. (2001). *Вълчедръм – докосване до миналото*. Монтана: РИА МОНТ-прес].
- Stoyanov, I. (1999). *Istoria na balgarskoto vazrazhdane*. Veliko Tarnovo: IPK “Sv. Evtimij patriarch balgarski” [Стоянов, И. (1999). *История на българското Възраждане*. В. Търново: ИПК „Св. Евтимий патриарх Търновски“].
- Todorova, Z. (2019). *Poslaniata na obrochishtata*. Sofia: Multiprint [Тодорова, З. (2019). *Посланията на оброчищата*. София, Мултипринт].
- Zaimov, J. (1969). *Geografski imena v zapadna Stara planina: mestnosti, varhove, vodi, selishta*. Sofia: Turisticchesko druzhestvo Ivan Vazov [Займов, Й. (1969). *Географски имена в Западна Стара планина: местности, върхове, води, селища*. София: Туристическо дружество „Иван Вазов“].
- Zaimov, J. (2006). *Balgarski vodopis: geografsko opisanie, stroezh i proizvod na imenata – tom 1: A – J*. Veliko Tarnovo: Faber [Займов, Й. (2006) *Български водопис. Географско описание, строеж и произход на имената, т. 1. А – Й*. В. Търново: Фабер.
- Zaimova, R. (2018). Zabraveni ot Boga ili za edin hram ot balgarskia severozapad (pp. 581-599). In: Stoyanov, L., Genov, R., Yaneva, S. & Lefterov, Z. (Eds.). *Pod znaka na muzata Klio*. Sofia: New Bulgarian University [Займова, Р. (2018). Забравени от Бога или за един храм

от българския Северозапад (сс. 581-599). В: Стоянов, И., Генов, Р., Янева, С. & Лефтеров, Ж. (Ред.). *Под знака на музата Клио*.
София: НБУ].

✉ Professor R. Zaimova, DSc
Institute of Balkan Studies with Center of Thracology
Bulgarian Academy of Sciences
45, Moskovska Str.,
1000 Sofia, Bulgaria
E-Mail: rzaimova@balkanstudies.bg

© 2020 Venets: Author

